

**ՀԱՄԱՃԱՐԱԿԸ ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ՀՈԳԵԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ
ԵՐԿԱՏՈՂ ՄԻՋՈՑ**

ՀՏԴ 159.9

DOI: 10.56246/18294480-2022.13-38

ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ ՎԱՀԱԳԱՆ

բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր,
ԳՊՀ հայոց լեզվի և գրականության ամբիոնի վարիչ,
ԳՊՀ դասախոս,
էլիասցե՝ vachik-grigoryan@mail.ru

Հոդվածում խոսվում է հասարակական կյանքի ճգնաժամային երևույթների մասին, որոնց արդյունքում աշխարհաքաղաքական և համաճարակաբանական կտրուկ փոփոխություններն անմիջական ազդեցություն են ունենում հասարակության հոգեբանական և բարոյական վիճակի վրա: Հանգամանքների բերումով կորոնավիրուսային հիվանդության արագընթաց տարածումը համընկավ քառասունչորսօրյա պատերազմի հետ, ինչը լրացուցիչ բարդություններ ստեղծեց հասարակության համար: Առավել սրությամբ արտահայտվեցին հասարակության հոգեբանության մեջ պարտքի ու նաև ինքնապաշտպանական բնագծի դրսևորումները: Ընդհանուր տրամադրությունների մեջ գերակա էր մնում պարտքի զգացումը: Քանի դեռ պատերազմը չէր մտել վճռական փուլ, մարդկանց միջև տիրում էր լիակատար հավասարության զգացողություն, իսկ երբ պարզվեց, որ իրադարձությունների զարգացումը ցանկալի ուղիով չի զարգանում, մարդկանց միակամ վարքագիծը տեղի տվեց անհավասար մղումներին. առաջնային դարձան անհավասար ինքնապաշտպանական բնազդները:

Սահմանային իրավիճակում հասարակությունը կորցրեց իր առաջնային արժեքները և արդյունքում դարձավ ավելի խոցելի: «Կրկնակի սպառնալիքները» /արտաքին և ներքին մտահոգությունները/ վերածվեցին սոցիալական զգոնության բթացման լուրջ գործոնի: Եսասիրական ձգտումները գերակշռեցին, քանի որ յուրաքանչյուր անհատի համար սեփական էգոն դարձավ գերիշխող:

Միայն համակարգված, ռացիոնալ և իրազործելի լուծումներ առաջարկող ծրագրերի միջոցով կարելի է հասնել հասարակության հոգեբանական և բարոյական առողջացմանը:

Քանալի բառեր՝ Սոցիալական հոգեբանություն, սահմանային վիճակ, համաճարակ, կրկնակի սպառնալիքներ, ինքնակազմակերպվող զանգված, միասնության զգացում, վախեր, ինքնապահպանման բնագդ, առողջացում:

Հայ հասարակության հոգեբանության մեջ տեղի ունեցող փոփոխությունները կապվեցին ինչպես աշխարհաքաղաքական կտրուկ գործընթացների, այնպես էլ համաճարակային արագընթաց տեղաշարժերի հետ: Հասարակությունը հայտնվեց հոգեբանական սահմանագծային իրավիճակում: Հանրության միասնական մարմինը, որ բաժանված էր տնտեսական, քաղաքական տարբեր շահեր ունեցող խմբերի, կանգնեց և բարոյահոգեբանական ծանր խնդիրների առջև:

Ճակատագրի բերումով՝ կորոնավիրուսային հիվանդության տարածումը համընկավ արցախյան քառասունչորսօրյա պատերազմի հետ:¹ Միմյանց լծորդվեցին հասարակական հոգեբանության մեջ պարտքի ու նաև ինքնապաշտպանական բնագդի դրսևորումները: Քանի դեռ համաճարակը չէր մտել լիակատար իրավունքների մեջ, հանրությունը միտված էր մոտալուտ պատերազմի, դրա հնարավոր հետևանքների մասին վեհերոտ դատողություններին: Երևույթները սթափ վերլուծելու, անհրաժեշտ հետևություններ անելու փոխարեն հասարակական միտքն ապավինում էր բնագդին, քան ռացիոնալ գնահատականներին: Համակողմանի վերլուծությունները քիչ էին, իսկ եղածներն էլ գրեթե հասարակության մեծ մասի համար պարզապես մնացին չշրջանառվող տեղեկություններ:²

¹ 2020 թվականի սեպտեմբերի 27-ին սկսած և քառասունչորս օր տևած պատերազմում Արցախի հանրապետությանը ռազմական աջակցություն է ցուցաբերել Հայաստանը, իսկ Ադրբեյջանին՝ Թուրքիան: 1988-ին սկսած հակամարտության վերջին էսկալացիան է և ամենաարյունալի առաջին պատերազմից հետո:

² «Սպիտակ թուղթ» զեկույց, խորագիր՝ «2020թ. Ղարաբաղյան պատերազմը եւ Հայաստանի ապագա արտաքին ու անվտանգության քաղաքականությունները», հեղինակներ՝ Ժիրայր Լիպարիտյան, Թային Փափազյան, Ռոբերտ Այդաբիդյան, 2021 թվական, հուլիս, Շ. Քոչարյան, Ինչու դեռևս կարգավորված չէ Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտությունը/Prévention des crises et promotion de la paix (volume III). Déterminants des conflits et nouvelles formes de prévention, Bruylant, septembre 2013, pp. 569-593) և այլն:

Ընդհանուր քառասյին, բայց ոչ խոնձապային տրամադրությունների մեջ հիմնական պահանջ-գիտակցումը մնում էր պարտքի զգացումը, որ մարդկանց մի մասի համար ընդունված օրենք էր, իսկ ավելի շատ՝ վերևից իջեցված պահանջ:

Այնքան ժամանակ, քանի դեռ պատերազմը չէր մտել վճռական փուլ և հասարակության հոգեբանության մեջ ավելի մեծ էր հարցերը հոգուտ իրեն լուծելու ցանկությունը, մարդկանց միջև տիրում էր լիակատար հավասարության զգացողություն: Սկզբում հանրությունը միական էր՝ հաղթելու նպատակամետ դրսևորմամբ, այսինքն՝ պարզ էր ուղղությունը, որ ընդհանուր էր բոլորի համար, և սա ուժեղացնում էր հավասարության զգացողությունը: Այս ընդհանուր նպատակի իրականացման ճանապարհին առանձին անհատների ձգտումները դարձան երկրորդական: Մարդկանց այն մասը, որ պարտքի իրագործումը համարում էր առաջնային, ոչ այնքան ստվար հատված էր և հնարավորինս ծոգում էր մեծացնել կամ ընդլայնել իր նմանների զանգվածը՝ դժվարություններին դիմակայելու խնդիրը դիտելով առաջնային:

Աստիճանաբար դրսից պարտադրված աղետի դեմ հասարակության միական վարքագիծը տեղի տվեց եսասիրական բնազդին,³ մանավանդ, երբ պարզվեց, որ իրադարձությունների զարգացումը ցանկալի ուղիով չի ընթանում: Ավելին՝ կանխորոշված էր ելքը: Այլևս դժվար էր հավատալ ընդհանուր նպատակներ ունեցող հասարակության մղած ջանքերին, միասնականության զգացումը տեղը զիջեց անհատական մղումներին, դրանք հակվում էին դեպի անհատական ինքնապաշտպանական բնազդը:

Արդեն միասնականությունը լրջորեն խաթարած հասարակության մեջ տարածվող համաճարակը նոր խնդիրներ առաջադրեց հոգեբանորեն ծայրահեղ լարված միջավայրում: Հոգեբանական իմաստով այն հավասարության զգացումը, որ ունեին մարդիկ, պարզապես փլվեց: Միականությունը տարանջատվեց առանձին մասերի, պարտքի զգացում ուեցողների բանակը սկսեց մաշվել՝ ավելացան նրանց թիվը, ովքեր ենթակա դարձան վախին, բայց դա ոչ թե պայմանավորված էր պատերազմով (ով կռվելու էր, արդեն կռվի դաշտում էր, թիկունքն էլ «համոզված» էր դրական ելքի մեջ), այլ համաճարակով:

³ Московский Государственный Социально-гуманитарный Институт. Проблема эгоизма в работах З. Фрейда. Е. В. Омельчанко // Практическая психология образования XXI века: развитие личности в образовании. Сборник научных статей и материалов XII - ой Всероссийской научно-практической конференции. — Коломна, 2014. — С. 91—99.

Պատերազմը հասարակության համար արտաքին ճակատ էր, որտեղ բացակայում էր վախը համաճարակի հանդեպ: Համաճարակը «չէր խանգարում» զինվորին, հիվանդացողներ եթե կային, ապա այն հաղթահարվում էր հընթացս, առանց բարդությունների, զինվորը «չէր հիվանդանում», քանի որ նպատակ կար, որին հասնելը հեռու էր, ու պայքարելու դրդապատճառը որևէ կերպ չէր թուլանում:

Խնդիրը թիկունքում եղող, արդեն մասերի բաժանված հասարակության մեջ էր: Պատերազմը և համաճարակը առանց չափազանցության փոխեցին մարդկանց հոգեբանությունը: Խոսքը ոչ թե համընդհանուր փոփոխության, այլ միասնությունը խաթարող վախի մասին է: Ոչինչ այնքան սարսափելի չէ, որքան անհայտի հետ շփումը: Մարդը մշտապես խուսափում է անհայտի հետ շփումից: Նա, որ հայրենիքի սահմանները տեսնում է վտանգված, ենթագիտակցորեն ապավինում է սեփական տանը, որտեղ ենթադրելի է, որ չէր կարող ներս մտնել որևէ մեկը՝ առանց թույլտվության: Ամենաապահով տեղը մարդու համար սեփական տունն է, նաև երկիրը՝ իր պետական կառույցներով ու սահմաններով: Համաճարակը մտավ մեր տունը՝ առանց հարցնելու: Մարդիկ հասկացան, իսկ ավելի շուտ զգացին, որ նրանք վտանգված են ինչպես տանից դուրս, այնպես էլ տանից ներս:

Հասարակությունը վերածվեց պաշարված ամրոցի, բայց պաշարված երկկողմանի՝ դրսից և ներսից: Հոգեբանական այս երկատուումը նման է Էլիաս Կանետտի այն դիտարկումներին, որոնք ընդհանրացված են «Հետապնդված լինելու զգացումը»⁴ ենթավերնագրի տակ: Պաշարված զանգվածը թշնամիներ ունի դրսից, պարիսպներից դուրս, տվյալ դեպքում՝ երկրի սահմաններին և թշնամիներ՝ երկրի ներսում՝ նկուղներում: Երբ սկսվում է ընդհանուր դիմակայությունը, ավելի ու ավելի շատ «հավատարիմներ» են համալրում նկուղներում եղողների թիվը: Շատերն են վերադառնում պարիսպները պաշտպանելուց և բախում դռները ներս մտնելու համար:⁵ Նրանք հասարակությունը դրսից պաշտպանողների խմբից վերածվում են ներսում «ապահովների» խումբը համալրողների: Այստեղ արդեն բավականին շատ են սեփական ինքնապաշտպանական որակներն անտեսող, ընդհանուր միակամությունը քայքայող պատճառների հանրայնացման ձևերը:

⁴ Էլիաս Կանետտի, Զանգված և իշխանություն, Երևան, 2002, էջ 20:

⁵ Անդ, էջ 22:

Հետապնդված լինելու զգացումը պայմանավորվեց այս «երկակի սպառնալիքով», որ ամբողջացավ արտաքին և ներքին վտանգների զուգահրմամբ: Թուլացավ հասարակության զգոնությունը:

Նպատակը կորցրած, վայրիվերումների արդյունքում շփոթված մարդը դարձավ «երկրի քաղաքացին»: Եսասիրական մղումները դարձան առաջնային, և այդ ամենին մեծապես նպաստեց համաճարակը: Այն յուրօրինակ կարգով, նույնիսկ ինչ-որ պահի, ընկալվեց որպես փրկողակ՝ սեփական վախերը քողարկելու, երկրի միասնականությունը «փրկել-պահելու ճանապարհին»: Ստեղծվեց պարադոքսալ իրավիճակ: Այն մարդիկ, ովքեր պահում էին երկրի սահմանները և մաքառում էին բազմապատիկ անգամ գերակշիռ ուժերի դեմ, ֆիզիկապես ու առաջին հերթին հոգեբանորեն հաղթահարել էին համաճարակը. վերջինս նրանց չէր խանգարում. նման դեպքերն աննշան էին: Այս ոլորտում համաճարակը չէր խանգարում նաև իշխանությանը, հասարակությունն էլ չէր մտածում, որ հիվանդ զինվոր ունենալը վտանգավոր է: Ինքնապահպանության բնագոյն անտեսում էր նման «վրիպումները»:

Համաճարակը խնդիր էր թիկունքում: Այստեղ հիվանդների թիվը գնալով օր օրի ավելանում էր երկրաչափական պրոգրեսիայով, քանի որ առաջնայինն այլևս ընդհանուր նպատակները չէին, այլ եսասիրական մղումները:

Կարելի է որպես ընդհանուր դիտարկում ասել, որ համաճարակի հնարավոր հետևանքները հասարակության վրա ավելի հոգեբանական էին, քան թե երևույթների զարգացման անվերահսկելի գործընթացներով պայմանավորված իրողություններ:

«Պարսպի ներսում» եղողների ստվար մասն արագորեն հիվանդացավ՝ իրեն «ապահովագրելով». միջավայրը նրան ընդունելու էր որպես յուրային՝ ներսում համակերպվողների զանգվածն ընդլայնելու և դրսում կանգնած զինվորին՝ հիվանդությունից «հեռու պահելու» ռեալ ուժ, իսկ մյուս մասը հասարակության թողուլության պայմաններում, երբ այլևս չկար ընդհանուր նպատակին հասնելու ձգտումը, «հիվանդության փաստաթուղթ» ձեռք բերեց՝ ճակատ չմեկնելու մտադրությամբ: Բարոյական նկարագիրը կորցրած մարդիկ դրանով իրենց «պաշտպանեցին» ինչպես դրսի, այնպես էլ ներսի հարձակումներից:

Բարեբախտաբար մեր հասարակությունը՝ անկախ պատերազմի ու համաճարակի բերած անդառնալի հետևանքներից, չվերածվեց փախչող զանգ-

վածի:⁶ Կարճ ժամանակ անց, մի փոքր դադարից հետո հոսանք, որ առավել հետևողականորեն կսկսվի երևույթների, ապա նաև սեփական վարքագծի իմաստավորման գործընթացը: Առանց ինքնագիտակցման, առանց սեփական սխալների վերլուծության, առանց համընդհանուր միասնականացման, պարզապես անհնարին կլինի հասնել հասարակական կյանքի, հոգեբանության ներդաշնակ գոյությանը, ինչն անհրաժեշտ է նորմալ կենսագործունեության համար:

Անհնար է հաջողություններ արձանագրել, եթե միջավայրը իր մեջ տեղ է տալիս հոգեբանորեն խարդախված շերտին: Նախկին միասնությանը հասնելու ճանապարհն ի հայտ է գալու միայն ինքնաքննության, սեփական սխալները ճիշտ ախտորոշելու և դրանք հաղթահարելու և ոչ շրջանցելու ուղիով: Համաճարակի տնտեսական հետևանքները միշտ չէ, որ աղետալի են,⁷ չվերականգնվող են մարդկային կորուստները, ծանր են դրանց հոգեբանական հետևանքները՝ հասարակության միասնությունը թուլացնելու իմաստով:

Այսպիսով՝ համաճարակի հոգեբանական ազդեցությունն ավելի քիչ վտանգներ չունի իր մեջ, քան բուն հիվանդությունը: Համաճարակը համընդհանուր բնույթով խաթարեց հասարակության միասնական հոգեբանությունը:

Մարդկանց միջև առաջացած անջրպետը հնարավոր է հաղթահարել միայն հասարակությանը սեփական անվտանգության, կենսագործունեության համար հստակ նպատակների սահմանման և դրանց իրականացման որոշակի ուղիների առաջադրմամբ: Աստիճանաբար հանրությանը պետք է վերադարձնել սեփական երկրի, աշխատանքի հանդեպ երբևէ ունեցած արժանապատվության զգացումը: Այս պարագայում թերևս հնարավոր է առավել ողջամիտ ժամանակի ընթացքում վերագտնել ինքներս մեզ:

Մենք երբեք էլ այն կարծիքին չենք, թե ստեղծված կացության մեջ ժողովուրդը կորցրեց իր նկարագրի լավագույն որակները, և դա անդառնալի ընթացք է: Պատմական հանգամանքների, համաճարակի ազդեցությամբ հասարակությունը նախընտրեց սեփական, այսպես ասած, եսասիրական, վերացական անձնապաշտության որակները՝ խորքում ունենալով առավել

⁶ Անդ, էջ 57-60:

⁷ Համաճարակների երկարաժամկետ տնտեսական հետևանքները միշտ չէ, որ սարսափելի են. The Economist, 26 Մարտ, 2020:

կարևորները: Այն պահից, երբ հասարակական կյանքում անհրաժեշտ դասավորումներից ու համահասարակական նպատակների ճշգրտումից հետո որոշակի կդառնան մոտակա ու հեռավոր անելիքները, երբ ընդհանուր նպատակը կդառնա տեսանելի, հասարակությունը կկարևորի իր մեջ եղած լավագույն որակները, այլ կերպ պարզապես անհնարին կլինի ապրելն ու զարգանալը:

Համավարակներից պաշտպանվելու, դրանք հաղթահարելու ուղին անցնում է ուղղակի հասարակության սրտի միջով: Եթե միջավայրն անհրաժեշտ սրտացավություն, գիտելիքների բավարար պաշար ու ջանք, միջոցների անհրաժեշտ չափաբաժին չհատկացնի դրանց կանխարգելմանը, ապա հոգեբանական փոփոխությունները, որոնք արտահայտվում են հիվանդությունից հետո, կարող են դառնալ ընդունելի ու սովորական, որ հասարակությանը հանում է դիմադրության կորստի ճանապարհը:

Միջավայրի՝ համաճարակների, հիվանդությունների մասին անհրաժեշտ տեղեկատվության պակասի, առողջապահական պահանջների անտեսման ճանապարհը միայն կբարդացնի հասարակության հոգեբանության առողջացման գործընթացը:⁸

Հանրության դաստիարակության, վտանգները հաղթահարելուն նվիրված ջանքերը ոչ թե պետք է ունենան օրհասական բնույթ, այլ համակարգված, ռացիոնալ մոտեցումների, շատ որոշակի լուծումներ առաջադրող ծրագրերի տեսք: Մասնագիտական բարձր պատրաստվածություն ունեցող, իրենց երկրին նվիրյալ անհատները պետք է ստանձնեն այդ պատասխանատվությունը, հակառակ դեպքում կորուստները կարող են անհամեմատ մեծ լինել:

⁸ Հարցի իրավական, տնտեսական հարցադրումների վերլուծությունը տես՝ Մկրտչյան Արեմ, Օսիպյան Աշոտ, Սահակյան Սիրանուշ, Covid-19 համավարակի հասարակական, տնտեսական և իրավական դրսևորումները Հայաստանի Հանրապետությունում, Ե., 2020:

THE EPIDEMIC AS A MEANS OF BIFURCATION OF SOCIAL PSYCHOLOGY

GRIGORYAN VACHAGAN

Doctor of Philology, Professor

Head of the Chair of Armenian Language and Literature of GSU

GSU lecturer

e-mail: vachik-grigoryan@mail.ru

The article refers to the critical moments of public life, where drastic geopolitical and epidemiological changes have a direct impact on the psychology and moral character of the society. The society that finds itself in a borderline situation, when it loses its main goal, becomes more psychologically vulnerable. The "double threat" (external and internal danger) becomes a serious means of dulling the vigilance of the environment. Selfish motives become paramount as everyone pursues his own existence. Only with the help of a systematic, rationally visible program proposing solutions to the society, it becomes possible to achieve the healing of the environment, psychology and its moral character.

Keywords: Social psychology, borderline situation, epidemic, dual threat, self-defense mass, sense of unity, fear, self-defense instinct, recovery.

ЭПИДЕМИЯ КАК СПОСОБ РАЗДВОЕНИЯ ОБЩЕСТВЕННОЙ ПСИХОЛОГИИ

ГРИГОРЯН ВАЧАГАН

Доктор филологических наук, профессор

Заведующий кафедрой армянского языка и литературы ГГУ

Преподаватель ГГУ

электронная почта: vachik-grigoryan@mail.ru

В статье говорится о кризисных явлениях общественной жизни, в результате которых резкие геополитические и эпидемиологические изменения оказывают непосредственное воздействие на психологическое и моральное состояние общества. В пограничной ситуации общество теряет свои приоритетные ценности и в результате становится более уязвимым. «Двойные угрозы» /внешние и внутренние опасения/ становятся серьезным фактором притупления социальной бдительности. Превалируют эгоистические устремления, поскольку для каждого индивидуума главенствующим становится собственное эго. И только

посредством программ, предлагающих скоординированные, рациональные и выполнимые решения, можно достигнуть психологического и нравственного оздоровления общества.

Ключевые слова: Общественная психология, пограничное состояние, эпидемия, двойные угрозы, самоорганизующаяся масса, чувство единения, страхи, инстинкт самосохранения, оздоровление.

Հոդվածը ներկայացվել է խմբագրական խորհուրդ 08.09.2022թ.:

Հոդվածը գրախոսվել է 22.09.2022թ.: